

นวัตกรรมในโคลงของสุนทรภู่¹

The Innovation in Sunthon Phu's Khlong

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต

Cholada Ruengruglikit

บทคัดย่อ

สุนทรภู่สร้างนวัตกรรมด้านรูปแบบโคลงสี่สุภาพและนวัตกรรมด้านเนื้อหาของโคลงนิราศในนิราศสุพรรณ ในด้านรูปแบบ สุนทรภู่สร้างโคลงที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองขึ้น ได้แก่ เพิ่มข้อบังคับพิเศษซึ่งเป็นสัมผัสใน 3 แห่งและสัมผัสเสริมซึ่งเป็นสัมผัสข้ามวรรคในโคลงแต่ละบท ทำให้พบโคลง 30 แบบของสุนทรภู่ และโคลง 2 แบบที่สุนทรภู่ชอบแต่ง คือ โคลง “สพพพ” และ “พพพพ” นอกจากนี้ ยังพบว่าสุนทรภู่ได้แต่งโคลงกลบทเป็นจำนวนมากในนิราศเรื่องนี้ มีทั้งโคลงกลบทเดี่ยวและโคลงกลบทผสม 2 ชนิดในโคลงบทเดียวกัน ส่วนด้านเนื้อหา สุนทรภู่แต่งโคลงนิราศสุพรรณโดยเน้นเส้นทางและประสบการณ์ในการเดินทาง ทำให้โคลงนิราศของสุนทรภู่ต่างจากโคลงนิราศของกวีโบราณที่มักเน้นคร่ำครวญและความโศกกำสรดระหว่างพลัดพรากจากหญิงคนรัก

คำสำคัญ: นิราศสุพรรณ นวัตกรรม รูปแบบโคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่ เนื้อหาใหม่ในโคลงนิราศของสุนทรภู่

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการวิจัยเรื่อง “นิราศสุพรรณ: ความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ของสุนทรภู่ในการแต่งโคลงสี่สุภาพ” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากฝ่ายวิจัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปลายปี 2554 จนถึงต้นปี 2555 และผู้วิจัยได้ปรับจากการนำเสนอเรื่องนี้ในที่ประชุมของสำนักศิลปกรรมแห่งราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2555.

Abstract

This research article aims at studying the innovation in Sunthon Phu's Khlong. In *Nirat Suphan*, Sunthon Phu created his own unique form of Khlong Si Suphap as well as the new content of Khlong Nirat. By adding more regulations to the general Khlong Si Suphap, Sunthon Phu made his khlong to have three internal rhymes at three special places in a same verse. In addition to these rhymes, he also elaborated on the intricacy of his khlong by supplying internal rhymes between two phrases in the same line. Thirty types of Sunthon Phu's Khlong are found from studying the numbers of internal rhymes between the two phrases in the same line. Two types of Sunthon Phu's favorite Khlong patterns are discovered. These patterns are the "vccc" and the "cccc" Khlong patterns. From this study, a numerous numbers of Khlong Konlabot in *Nirat Suphan* are additionally revealed including Sunthon Phu's new kinds of single and complex Khlong Konlabot. Also, in terms of the content of *Nirat Suphan*, the emphasis on the poet's route and what he experienced during his travel seems to make this text distinguish from earlier Khlong Nirats which tend to focus on the poet's lamentation and their overwhelming sadness from the separation of their beloved ones.

Key words: *Nirat Suphan*, innovation, Sunthon Phu's unique form of Khlong Si Suphap, the new content in Sunthon Phu's Khlong Nirat

ความนำ

มีหลักฐานหลายลักษณะว่าสุนทรภู่แต่งโคลงเพียงเรื่องเดียว ได้แก่ *นิราศสุพรรณ* ใช้โคลงสี่สุภาพจำนวน 462 บท เล่าเรื่องการเดินทางผจญภัยจากวัดเทพธิดารามในกรุงเทพฯ ที่พระภู่จำวัดอยู่ในขณะนั้นไปยังบ้านยางสองพี่น้องในเขตสามชุกของจังหวัดสุพรรณบุรี

เพื่อค้นหาแร่ปรอท การเดินทางครั้งนั้นไปเรือแจวที่ติดไปโดยมีบุตรของ สุนทรภู่ บุตรบุญธรรม และลูกศิษย์หลายคนร่วมเดินทางไปด้วย มีเส้นทางจากวัดเทพธิดาราม ผ่านวัดสระเกษ เข้าคลองโอง่าง ออกแม่น้ำเจ้าพระยา เข้าคลองบางกอกน้อย ผ่านปากคลองบางคูเวียง เข้าคลองบางกอกใหญ่ แล้วตัดทะเลเข้าแม่น้ำนครชัยศรีที่บ้านลานตากฟ้าจนขึ้นไปถึงบางยี่หน ผ่านบางปลาม้า สามชุก (คือศาลสองพี่น้อง และบ้านยางสองพี่น้องในตำบลกระเสียว) แล้วนำเรือขึ้นจากน้ำซอห์นไว้ใกล้ศาลสองพี่น้อง หลังจากนั้นก็ขึ้นบกและเดินเท้าเข้าป่า ผ่านหมู่บ้านกะเหรี่ยง และหมู่บ้านละว้าไปยังพระเจดีย์กลางป่าปู่เจ้าเขาโพรง ในช่วงขากลับก็ย้อนเส้นทางเดิมแล้วไปยังจุดที่ซอห์นเรือไว้ แล้วแจวเรือกลับไปยังวัดเทพธิดารามที่กรุงเทพฯ (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. 2555: 121-127)

นิราศสุพรรณยาวกว่านิราศเรื่องอื่นๆ ของสุนทรภู่และยาวกว่าโคลงนิราศของกวีอื่นที่แต่งกันมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นรัชสมัยที่สุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้

สุนทรภู่แต่งนิราศสุพรรณเมื่อ พ.ศ. 2384 (กรมศิลปากร. 2510: 23) ขณะนั้นมีอายุมากแล้ว คือ 55 ปีและมักกล่าวอย่างปลงๆ ว่าตนแก่แล้ว รวมทั้งกล่าวถึงแม่ نیمซึ่งเป็นการยากคนที่สองว่าเสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งตรงกับที่กล่าวไว้ในนิราศพระประธมเมื่อ พ.ศ. 2385 นอกจากนี้ ในนิราศสุพรรณยังกล่าวว่ามารดาของตนเสียชีวิตแล้วด้วย (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. เรื่องเดิม: 71-77)

โคลงของสุนทรภู่ได้รับการวิจารณ์จากนักวิชาการหลายประเด็น เช่น สุนทรภู่ใช้สัมผัสในและสัมผัสสระระหว่างวรรคแต่งโคลง ทำให้โคลงมีลีลาซ้ำยืดอาด และขาดเสียงกระชับหนักแน่น (เจือ สตะเวทิน. 2489: 43) สุนทรภู่ทราบดีว่าตนไม่ถนัดแต่งโคลง จึงไม่ใช้โคลงแต่งเรื่องอื่นได้อีก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2543: 41) สุนทรภู่ไม่ประสบความสำเร็จในการแต่งโคลง (ดวงมน จิตร์จำนง. มปป.: 111) การเพิ่มสัมผัสในในการแต่งโคลงที่สุภาพของสุนทรภู่เป็นเพียงเครื่องประดับที่เกินความจำเป็น โดยผู้อ่านไม่สามารถค้นพบวัตถุประสงค์ใดในการสื่อความหมายเป็นพิเศษ และการมุ่งเน้นสัมผัสในของสุนทรภู่ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเลือกใช้คำ คำในโคลงจึงมักขาดน้ำหนักและ

ใช้คำเหมือนพูดไปเรื่อยๆ (เรื่องเดิม: 107-110) นอกจากนี้ ยังมีผู้วิจารณ์ว่าสุนทรภู่แต่งโคลงโดยไม่เอาใจใส่ข้อบังคับเรื่องการใช้คำเอกคำโท (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เรื่องเดิม: 39) บ้างกล่าวตรงกันข้ามว่าสุนทรภู่ใช้คำเอกโทษและโทโทษมากเพราะเคร่งครัดเรื่องการใช้คำเอกคำโทในการแต่งโคลงสี่สุภาพ รวมทั้งใช้คำเอกคำโทสลับที่กัน (ประทีป วาทิกทินกร. 2518: 111-114) นอกเหนือจากนี้ มีผู้แสดงความเห็นว่าสุนทรภู่ไม่น่าแต่งโคลง หากแต่งแต่กลอนที่เคยถนัด "...รัศมีแห่งเกียรติทางการประพันธ์ของสุนทรภู่ว่าบริสุทธิ์ผุดผ่อง เพราะท่านได้เกียรติสูงสุดอยู่แล้วในศิลปะของกลอนสุภาพแต่ที่ท่านสุนทรภู่หาญไปแต่งนิราศสุพรรณเป็นโคลงอันไม่ใช่มือชาวตนเข้า นิราศสุพรรณจึงแต่มีจุดดำแก่เกียรติทางงานนิพนธ์ของท่าน..." (เจือ สตะเวทิน. 2522: 232)

คำวิจารณ์ข้างต้นจุดประกายให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษานิราศสุพรรณอย่างจริงจัง หนึ่ง สุนทรภู่มักสร้างสรรค์นวัตกรรม² ด้านรูปแบบคำประพันธ์ เช่น เมื่อแต่งกลอนก็คิดรูปแบบกลอนที่มีสัมผัสในอย่างเป็นระบบ เมื่อแต่งกาพย์ฉกฉิ่งและกาพย์สุรางคนางค์ก็คิดรูปแบบกาพย์ที่มีสัมผัสพิเศษเพิ่มขึ้น ดังตัวอย่าง

กลอน สุนทรภู่สร้างสรรค์กลอนของตนเองให้มีสัมผัสในอย่างเป็นระบบ ด้วยการพัฒนากลอนกลบทมธุรสวาที หรือกลอนเพลงยาวของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ที่นิยมใช้สัมผัสในแต่ทำไต่ยังไม่เป็นระบบนัก กลอนของสุนทรภู่ก็มีสัมผัสในในวรรคหน้า 2 คู่ คือสัมผัสระหว่างคำที่ 3-4 และ 5-6 หรือ 5-7 ส่วนในวรรคหลังมักมีสัมผัสในคู่หลัง คือระหว่างคำ 5-6 หรือ 5-7 และอาจเพิ่มคำสัมผัสในคู่หน้า คือ ระหว่างคำที่ 3-4 หรือเลื่อนไปยังคำตำแหน่งอื่นด้วย เช่น

◎ ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร	ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
แม้อยู่ในใต้หล้าสุธาธาร	ขอพบพานพิศวาสไม่คลาดคลา
แม่เนื้อเย็นเป็นห้วงมหรณพ	พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
แม่เป็นบัวตัวพี่เป็นกุมรา	เซยผกาโกสมปทุมทอง

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของคำนี้ว่า คือสิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแปลกจากเดิมซึ่งอาจเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ เป็นต้น ตรงกับคำว่า Innovation ในภาษาอังกฤษ.

ภาพยี่ฉับ บัง ภาพยี่ฉับบังของสุนทรภู่เพิ่มคำรับสัมผัสตรงคำที่ 2 ในวรรคที่ 3

๑ ชั้นกงจงจำสำคัญ ทั้งกนปนกัน

ราพันมิ่งไม่เินอง

๑ ไกรร่างยางยุงสูงระหง ตลิงปลิงปริงประยงค์

คนทรงสงกลิ่นผืนผาง

(พ.ณ ประมวลฎมารค. 2519: 37)

ภาพยี่สุรางคนางค์ ภาพยี่สุรางคนางค์ของสุนทรภู่เพิ่มคำรับสัมผัสในวรรคสุดท้ายซึ่งโบราณไม่มี (พระยาอุปกิตศิลปสาร. 2539: 436) ดังตัวอย่าง

๑ วันนั้นจันทร

มีดารากร

เป็นบริวาร

เห็นลิ้นดินฟ้า

ในป้าทาธาร

มาลีคี่บาน

ใบกันอรชร

(พ.ณ ประมวลฎมารค. 2519: 37)

เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้สงสัยว่า เมื่อสุนทรภู่แต่งโคลง ได้สร้างนวัตกรรมการโคลงบ้างหรือไม่

ความคิดในการแต่งโคลงของสุนทรภู่

ในการศึกษาโคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่ จำเป็นต้องเข้าใจความคิดในการแต่งโคลงของสุนทรภู่ก่อน จึงจะเก็บข้อมูลและได้ผลการศึกษานี้ถูกต้อง

ความคิดในการแต่งโคลงของสุนทรภู่ ได้แก่ ใช้คำเลื่อนสัมผัส นิยมใช้คำเอกโทษ โทโทษ นิยมใช้คำหลายพยางค์ และมักเขียนสะกิดคำต่าง ๆ ตามเสียงพูด

1. เลื่อนคำรับสัมผัสในวรรคหลังของบาท พบในกรณีที่เป็นคำสัมผัสข้ามวรรค มีทั้งสัมผัสพยัญชนะและสระ คำรับสัมผัสในวรรคหลังสามารถเลื่อนจากคำแรกไปเป็นคำที่ 2 ได้ เช่น “โอ้ออกาทูรโดย ทเวดด้วย” (บทที่ 25) “คนคดลดลียล้า กวาน้ำล้าคดลอง” (บทที่ 44) และ “ไมงอกชอกหเวหหวัย ดอกหอยยอยใสว” (บทที่ 403)

ลักษณะเช่นนี้พบได้ในงานของกวีอื่นๆ เช่น “ปรากฏประหลาดลมฆาน พื๋อซัง” ใน นिराक नरिन्हर् (หน้า 19) และ “แม้วดวงกลมลาศไต้ มาตล” ใน ลิลิตตะเลงพ่าย (หน้า 29) ซึ่งเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

2. นิยมใช้คำเอกโทษโทโทษ คำเอกโทษและโทโทษก็มีปรากฏในโคลงของสุนทรภู่ไม่น้อย เช่น ใช้ “ค้าง” แทน “ข้าง” ใช้ “ตเค่” แทน “ตะเข้” ใช้ “ผึ่ง” แทน “พึ่ง” ใช้ “ไ่ว้” แทน “ไหว้” ใช้ “หว่าน” แทน “ว่าน” ใช้ “(หุง)เค่า” แทน “(หุง)เข้า” ดังตัวอย่าง

160		328
◎ โภพญาท่าตลิ่งลั่น	พ้อเกวียน	◎ ยามสามยามพิศ <u>หว่าน</u>
ไฟไม่เตงตเคียน	ตขบข้าง	เพลิงดับกรับเสียงกระหิม
ซึกซากกระบกกระเบียน	กระเบากระแบก	ว่านคนบ่นพึมพึม
	กระบกแเฮ	พุด <u>ค้ำ</u> ห้างเฮ
เสลาสลอดสลับสล้าง	เหล่าไม้ไกล้กระลิน	กบเขียดเอียดอึ้งอื้อ
		อึ้งร้องซ้องเสียง

การใช้คำเอกโทษโทโทษในการแต่งโคลงไม่ใช่ข้อห้าม เพราะอนุโลมให้ใช้ได้เพื่อให้ได้รูปคำเอกโทตามข้อกำหนดการแต่งโคลง ดังปรากฏในคำอธิบายของพระยาอุปกิตศิลปสาร (2539: 356) ว่า

คำเอกคำโท หมายถึงพยางค์ที่บังคับด้วยไม้เอกและไม้โท...

คำเอกคำโทนี้ ใช้ในคำโคลงและคำร่ายเท่านั้น และถือเป็นข้อบังคับ

สำคัญถึงแกยอมให้เอาคำที่ไม่เคยใช้เอก ใช้โท เอามาแปลงใช้เอกใช้โทได้

เช่น “เข้า ข้าม” ใช้เป็น “เค่า ค่อม” ได้ เรียกว่า เอกโทษ

และคำ “ช่วย ลุย” ใช้เป็น “ฉ่วย หลุย” ได้ เรียกว่า โทโทษ...

3. นิยมใช้คำหลายพยางค์ในกรณีที่ต้องการเล่นคำคู่ พระยาอุปกิตศิลปสาร (2539: 384) ได้อธิบายว่าคำคู่คือคำ 2 พยางค์ที่มีคาลหุเป็นคำหน้า หรือคำอักษรนำ เช่น สละ สมาน และอาจนับเป็นเพียงคำเดียวได้ ทั้งยังกล่าวเรื่องการใช้คำคู่ในการแต่งโคลงว่า วรรคหน้าของบาทมีได้ 2 คู่ วรรคหลังควรมี 1 คู่ ยกเว้นถ้าเป็นอักษรนำที่อ่านรวบรัดให้สั้นได้ก็มี 2 คู่ได้ จากการศึกษาโคลงของสุนทรภู่ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับเปลื้อง ณ นคร (2545: 97) ที่กล่าวว่าสุนทรภู่นิยมใช้คำหลายพยางค์ ทำให้ต้องอ่านรวบคำ คำหลาย

พยางค์ดังกล่าวคือคำคู่นี้เอง นอกจากนี้ ยังกล่าวว่าเป็นการใช้คำแบบแสดงอารมณ์ขันของสุนทรภู่ ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วย เพราะการใช้คำเกินจนต้องอ่านรวบคำอาจเนื่องจากสุนทรภู่ต้องการเล่นสนุกกับคนอ่าน คือ บังคับให้คนอ่านต้องอ่านคำตามที่สุนทรภู่แต่งให้ได้ ตัวอย่างเช่น “เสลาตลอดสลับสล้าง สลัดไต่” ในวรรคหน้าใช้คำคู่ถึง 4 คู่

4. นิยมใช้คำเพียงคำเดียวในกรณีที่ไม่ต้องการแสดงฝีมือในการเล่นคำคู่
เช่น ใช้คำ “เกลื่อน” หรือ “กลาด” แทน “เกลื่อนกลาด” ใช้ “ขัด” แทน “ขัดเคือง” ใช้ “คล้ำ” แทน “คลาคล้ำ” ใช้ “จง” ในความหมายว่าประสงค์ ใช้ “ยัง” แทน “ยังอยู่” ใช้ “ผลุน” แทน “ผลุนผลัน” ใช้ “โพลง” แทน “ลุกโพลง” ใช้ “เพ็้อย” แทน “ยาวเพ็้อย” ใช้ “ฮือ” แทน “ลุกฮือ” การใช้คำลักษณะนี้เหมาะแก่การแต่งโคลงที่ใช้คำน้อยในแต่ละวรรคและแต่ละบาท

5. นิยมเขียนสะกดคำตามเสียงพูด เช่น สุนทรภู่เขียนคำว่า “หล่าง” แทน “ล่าง” เขียนคำ “ขนอง” แทน “คะนอง” เขียนคำ “จม้อย” แทน “ชะม้อย”

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าสุนทรภู่เติมวรรณยุกต์เอกในคำสามัญหรือจัตวาก็มี เช่น ใช้ “ห้อง” แทน “ห้อง” ใช้ “กระเด็น” แทน “กระเด็น” การเติมเช่นนี้บางครั้งก็เพื่อให้ได้คำเอก แต่บางครั้งก็เป็นการเขียนตามเสียงพูด นอกจากนี้ ยังนิยมใช้เครื่องหมายฝนทองบนพยัญชนะที่ต้องการให้ออกเสียง /อะ/ เช่น “มหานาก” ในโคลงบทที่ 1 “สังัด” และ “สไป” ในโคลงบทที่ 8 ทั้งยังนิยมเขียน “พร” แทนคำว่า “พระ” อีกด้วย เช่น “พรอรุณ” ในโคลงบทที่ 11

นวัตกรรมในโคลงของสุนทรภู่

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าสุนทรภู่สร้างนวัตกรรมในโคลงดังต่อไปนี้

1. นวัตกรรมด้านรูปแบบโคลง สุนทรภู่สร้างรูปแบบโคลงสี่สุภาพของตนเองขึ้น แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1.1 รูปแบบโคลงสี่สุภาพที่ไม่ใช่โคลงกลบท โคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่ที่ไม่ใช่โคลงกลบทมีคุณลักษณะสำคัญต่อไปนี้

1.1.1 โคลงที่มี 32 คำในหนึ่งบท จากการศึกษาจำนวนคำในโคลงสี่สุภาพ แต่ละบทของสุนทรภู่ พบว่าสุนทรภู่นิยมใช้โคลงที่มีจำนวนคำ 32 คำในหนึ่งบทมากที่สุด คือ เป็นโคลงที่มีคำสร้อยเฉพาะท้ายบาทสาม พบมากถึง 456 บทจาก 462 บท คิดเป็นร้อยละ 98.7 ดังตัวอย่าง

457

๑ เที้ยวสนุกทุกสนัดแท้	แต่เรา
เรื้อนนอนป่าเขา	ค่าไม้
หลงเลี้ยวเที้ยวเดินเดา	ดึกตื่น สอ้นเอย
หาพระปรอทไต้	เดือจร้อนอ่อนหู

นอกจากนี้ มีโคลงสี่สุภาพที่มีจำนวนคำ 30 คำอยู่บ้าง คือ เป็นโคลงสี่สุภาพที่ไม่มีคำสร้อยเลย มีอยู่ 5 บท ได้แก่ โคลงบทที่ 22 88 90 142 และ 296 คิดเป็นร้อยละ 1.08

นอกเหนือจากนี้ มีโคลงสี่สุภาพที่มีจำนวนคำ 34 คำด้วย คือ เป็นโคลงที่มีคำสร้อยทั้งท้ายบาทหนึ่งและท้ายบาทสาม แต่มีเพียง 1 บทเท่านั้น ได้แก่ บทที่ 73 คิดเป็นร้อยละ 0.22 เท่านั้น

การจำแนกประเภทโคลงของสุนทรภู่โดยใช้จำนวนคำในบทเป็นเกณฑ์ ทำให้พบว่า สุนทรภู่นิยมใช้โคลงที่มีจำนวนคำ 32 คำในบทมากที่สุด โดยใช้คำสร้อยในบาทสาม ทำให้เห็นว่า เป็นโคลงที่แต่งอย่างเป็นระบบระเบียบมาก

1.1.2 โคลงที่เพิ่มข้อบังคับพิเศษให้มีสัมผัสใน 3 แห่งในโคลงบทเดียวกัน แม้ว่าประทีป วาทิกทินกร (เรื่องเดิม: 113) กล่าวว่าโคลงของสุนทรภู่มีสัมผัสสระ 4 แห่ง คือ ระหว่างคำที่ 2-3 ของทุกบาท มีสัมผัสสระระหว่างคำสุดท้ายของบาทกับคำแรกของคำสร้อย มีสัมผัสสระระหว่างคำที่ 7-8 ในบาทสุดท้าย และมีสัมผัสสระระหว่างวรรคหน้าและวรรคหลังในบาทที่ 1 แต่ผู้วิจัยพบว่าในโคลงสุนทรภู่มิได้มีสัมผัสระหว่างวรรคในบาทที่ 1 อย่างสม่ำเสมอในโคลงทุกบท คือ มีในโคลงเพียง 231 บท คิดเป็นร้อยละ 50 เท่านั้น จึงไม่สามารถใช้โคลงจำนวนนี้เป็นตัวแทนโคลงของสุนทรภู่ได้

สุภาพร มากแจ้ง (2535: 270) กล่าวว่าโคลงของสุนทรภู่มีสัมผัสใน 3 แห่ง คือ สัมผัสสระระหว่างคำที่ 2-3 หรือ 3-4 ของทุกบาทเหมือนดังที่พบในโคลงของพระศรี

มโหสถ รวมทั้งในโคลงพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และระหว่างคำที่ 7-8 ของบาท ทั้งยังมีสัมผัสพยัญชนะระหว่างคำที่ 5-6 ของแต่ละบาทด้วย แต่จากการ ศึกษาของผู้วิจัย พบว่าสัมผัสพยัญชนะระหว่างวรรคไม่ได้มีในทุกบาทของโคลงสุนทรภู่ และที่มีก็พบในโคลงเพียง 100 บทเท่านั้น คิดเป็นร้อยละเพียง 21.64 จึงไม่สามารถนับเป็นตัวแทนของโคลงสุนทรภู่ได้เช่นเดียวกัน

ผู้วิจัย (เรื่องเดิม: 196) พบว่าแท้จริงแล้วสัมผัสในที่เป็นข้อบังคับเพิ่มเติมในโคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่มีเพียง 3 แห่ง เหมือนดังที่รัตนา ศาสิกร (2545: 71-76) กล่าวไว้ได้แก่สัมผัสระหว่างคำที่ 2-3 ในวรรคหน้า ระหว่างคำที่ 7-8 ในวรรคสุดท้าย และระหว่างคำท้ายบาทกับคำสร้อย แต่รัตนา ศาสิกร มิได้แสดงผลการเก็บข้อมูลดังกล่าวที่เห็นเป็นระบบอย่างชัดเจน ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดจากโคลงทุกบทของสุนทรภู่ และได้ผลสรุป ดังนี้

สัมผัสในแห่งที่ 1

เป็นสัมผัสในชนิดสัมผัสสระระหว่างคำที่ 2-3 ร้อยละ 90.31

เป็นสัมผัสในชนิดสัมผัสพยัญชนะระหว่างคำที่ 2-3 ร้อยละ 2.76

เป็นสัมผัสในชนิดสัมผัสพยัญชนะในตำแหน่งอื่น ร้อยละ 6.44

(คือระหว่างคำที่ 3-4 บ้าง คำที่ 1-3 บ้าง หรือคำที่ 2-4 บ้าง)

ขาดสัมผัสชนิดนี้ 8 บาท ขำรูดจนอ่านไม่ได้ 1 บาท ร้อยละ 0.48

สัมผัสในแห่งที่ 2 คือ สัมผัสระหว่างคำที่ 7-8 ในบาทสี่ ผู้วิจัยพบว่า

เป็นสัมผัสสระ ร้อยละ 97.62

เป็นสัมผัสพยัญชนะ ร้อยละ 1.08

เป็นสัมผัสพยัญชนะในตำแหน่งอื่น ร้อยละ 0.43

ไม่มีสัมผัสชนิดนี้ ร้อยละ 0.87

สัมผัสในแห่งที่ 3 คือ สัมผัสระหว่างคำสุดท้ายของบาทกับคำแรกของคำสร้อย พบว่า

เป็นสัมผัสสระ ร้อยละ 88.74

เป็นสัมผัสพยัญชนะ ร้อยละ 7.79

ไม่มีสัมผัสชนิดนี้ ร้อยละ 3.46

ผลการศึกษารูปแบบโคลงที่สุพรรณภูมิได้ว่าข้อบังคับการแต่งโคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่ คือ เพิ่มสัมผัสใน 3 แห่งในโคลงสี่สุภาพทั่วไปและส่วนใหญ่เป็นสัมผัสสระ มีที่เป็นสัมผัสพยัญชนะน้อยมาก

นวัตกรรมด้านรูปแบบโคลงที่สุพรรณภูมิจากนี้เป็นการต่อยอดรูปแบบโคลงสี่สุภาพที่กวีโบราณในสมัยอยุธยาตอนกลางได้คิดขึ้นซึ่งเป็นโคลงที่มีสัมผัสในชนิดสัมผัสสระชั้น 2 แห่งในโคลงบทเดียวกัน คือ ระหว่างคำที่ 2-3 หรือ 3-4 ในวรรคหน้าของแต่ละบาท และระหว่างคำที่ 7-8 ในวรรคสุดท้าย ดังปรากฏในโคลงบทแรกของตัวอย่างโคลงที่มีชื่อว่า “สี่หคติก่ากาม นาคบริพันธ์นท” ในจินตตามณี (วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, 2530: 482) และปรากฏอย่างเป็นระบบชัดเจนในโคลงอักษรสามหมู่เกือบทุกบทของพระศรีมโหสถ (เรื่องเดิม: 645-649) ดังตัวอย่าง

โคลงสี่หคติก่ากาม นาคบริพันธ์นท	โคลงอักษรสามหมู่
๐ ฐ วักลัวเมียเพียง กลัวเสื่อ	๐ พริยพลรหรันรัน พลเขา
โม เมางงุนเยื่อ กล่าวกล้ำ	ปิ่นป้ายทลายทะเลวงเผา เผ่าเผ้า
โอ โถงโครงเปลา่เหลือ ตัวแต่ง	สท้านท่านทานเรา ดูยาก
ปาก หากลากคำคำ คึงให้ใครขาม	ลอมล่อมล่อมฟางเข้า จ่อข้ายขยาลง

นอกจากนี้ สัมผัสในดังกล่าวยังพบในโคลงพระราชนิพนธ์บางบทของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศด้วย (วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3, 2531: 52-63) เช่น

๐ เสรีจขลอกก่อแท่นขึ้น	รอรรับ
รื่อเรือกเฟือกประดับ	ทับไว้
เสมอนิทรกิกจกลหลับ	ลิมตื่น
ร้าวฉานสท้านไม้	แยกย้ายสลายคง

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าสุนทรภู่อาจพัฒนารูปแบบโคลงของตนเองมาจากโคลงสมัยอยุธยาตอนกลางหรือตอนปลายด้วยการเพิ่มสัมผัสสระระหว่างคำสุดท้ายของบาทกับคำแรกของคำสร้อยในบาทสามเพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง ทำให้มีสัมผัสในถึง 3

แห่งในโคลงบทเดียวกัน แสดงเป็นผังข้อบังคับการแต่งโคลงสี่สุภาพทั่วไปเปรียบเทียบกับ ข้อบังคับการแต่งโคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่ซึ่งมีข้อบังคับการแต่งเพิ่มขึ้น ดังนี้

ข้อบังคับการแต่งโคลงสี่สุภาพทั่วไป

○ ○ ○ อ ท ○ ๑ (○ ○)
 ○ อ ○ ○ ๑ อ ท
 ○ ○ อ ○ ๑ ○ อ (○ ○)
 ○ อ ○ ○ ท อ ท ○ ○

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพทั่วไป

● เสียงลือเสียงเล่าอ้าง อันใด พี่เอย
 เสียงย่อมยอศไคร ทว่าหล้า
 สองเชือกพี่หลับไหล ลืมตื่น ฤาพี่
 สองพี่คิดเองอ้า อย่าได้ตามเมื่อ

ข้อบังคับการแต่งโคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่

○ ๑ ๑ อ ท ○ ๑ (○ ○)
 ○ ๑ ๑ ○ ๑ อ ท
 ○ ๑ ๑ ○ ๑ ○ ๑ ๑ ○
 ○ ๑ ๑ ○ ท อ ท ๑ ○

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพของสุนทรภู่

● เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว
 จรูญจรดรัศมีพราว พรางฟ้า
 ยามดึกนี้ทหนาวหนาว เขนยแนบ แอบเอย
 เยนฉ่ำน้ำค้างย้อย เยือกฟ้าพาหนาว

อย่างไรก็ตาม ในกรณีเป็นโคลงที่ไม่มีคำสร้อย ก็จะมีขาดสัมผัสในระหว่างคำสุดท้ายของบาทกับคำสร้อยไป 1 แห่ง แต่ลักษณะเช่นนี้ก็มิมีน้อยมากใน*นิราศสุพรรณ*

1.1.3 *โคลงที่มีสัมผัสข้ามวรรค 1-4 บาท* เมื่อศึกษาคำสัมผัสข้ามวรรคในโคลงของสุนทรภู่ ผู้วิจัยพบว่าสุนทรภู่ไม่ได้บังคับให้ใช้สัมผัสข้ามวรรคในการแต่งโคลงแบบสุนทรภู่ เพียงแต่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้มีเพื่อเพิ่มเสียงไพเราะแก่โคลงที่แต่ง คือ ทำให้สัมผัสใน 3 แห่งที่ส่วนมากเป็นสัมผัสสระเด่นน้อยลง

ผู้วิจัยพบว่าในการแต่งโคลงแต่ละบทนั้นสุนทรภู่นิยมใช้สัมผัสข้ามวรรคครบทั้ง 4 บาทมากที่สุด รองลงมาคือสัมผัสข้าม วรรค 3 บาท 2 บาท และ 1 บาทตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 77.71(359 บท) 18.18(84 บท) 3.68(17 บท) และ 0.43(2 บท)โดยลำดับ

ในกรณีที่มิสัมผัสข้ามวรรคเพียง 1 บาท สุนทรภู่เลือกใช้สัมผัสดังกล่าวเป็นสัมผัสพยัญชนะ และใช้อยู่ในบาท 1 หรือบาท 4 เท่านั้น

การศึกษาสัมผัสข้ามวรรคโคลงของสุนทรภู่ส่งผลให้ผู้วิจัยพบว่าสุนทรภู่แต่งโคลงสี่สุภาพไว้ถึง 30 แบบ แบบที่ชอบใช้มากที่สุด คือ “สพพพ” หมายความว่า เป็นโคลงที่มีสัมผัสข้ามวรรคชนิดสัมผัสสระในบาทแรก และเป็นสัมผัสพยัญชนะใน 3 บาท ที่เหลือ โคลงแบบ “สพพพ” นี้มีมากถึง 231 บทซึ่งคิดเป็นร้อยละ 50 โคลงอีกแบบหนึ่งที่ชอบใช้รองลงมาคือ “พพพพ” มีในโคลง 100 บท คิดเป็นร้อยละ 21.65 ทั้งยังพบว่าโคลงแบบ “สพพพ” และ “พพพพ” นี้มีลักษณะการแต่งที่เป็นระบบระเบียบมากจนสังเกตเห็นได้ชัดเจน

อนึ่ง ตามที่มีผู้กล่าวว่าโคลงของสุนทรภู่มีสัมผัสในมากเกินไป ทำให้โคลงมีลีลาซ้ำและอืดอาดนั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่าขึ้นอยู่กับผู้อ่านว่าจะอ่านให้ช้าหรือเร็วเป็นสำคัญ สัมผัสในชนิดสัมผัสสระช่วยให้อ่านโคลงได้รื่นไหลมากยิ่งขึ้น ไม่ได้ทำให้อ่านช้าลงแต่อย่างใดหากอ่านโดยไม่หยุดเมื่อสิ้นสุวรรคหน้าในแต่ละบาท ดังที่ พ. ณ ประมวลวุฒมารคกล่าวว่าให้อ่านโคลงแบบข้ามสัมผัสออกไปเสีย (พ.ณ ประมวลวุฒมารค, 2519: 237) หมายความว่าอ่านคำตลอดทั้งบาทให้ต่อเนื่องกันไป ทำให้โคลงมีลีลาแบบกลอน เช่น

บางปลาร้าปลาดลำน้าล้าคลอง
คนเหล่าชาวประมงมอม่งฆ่า
สุมช่อนช้อนชนางปองปิดเรือกเฟือกแฮ
เหม็นเนาคาวปลาร้าเรียดคุ้งคลั่งโหลง

พ. ณ ประมวลวุฒมารค กล่าวชมสุนทรภู่ว่าแต่งโคลงได้ดี มีความแน่นพอดีทุกบท หากอ่านได้ตามที่สุนทรภู่ตั้งใจแต่ง *นิราศสุพรรณ* ก็จะไม่แพ้โคลงของกวีอื่น เช่น โคลงนิราศรินทร์ของนายรินทร์หรือนิราศลำน้าน้อยของพระยาตรัง (เรื่องเดิม: หน้าเดิม)

ผู้เขียนมีความเห็นว่าการใช้สัมผัสสระแต่งโคลงอย่างเห็นเด่นชัดมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางแล้ว เพียงแต่อาจไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายมากนัก เมื่อสุนทรภู่นำมาพัฒนาให้มีสัมผัสในเพิ่มมากขึ้นในการแต่งโคลง ความไม่คุ้นเคยในการใช้สัมผัสสระแต่งโคลงในหมู่กวีส่วนใหญ่ ทำให้สุนทรภู่ถูกตำหนิ

1.2 โคลงสี่สุภาพแบบสุนทรภู่ที่เป็นโคลงกลบท

1.2.1 สุนทรภู่สร้างลักษณะใหม่ให้แก่โคลงกลบทที่มีมาแต่เดิม สุนทรภู่กล่าวชื่อโคลงกลบทที่ตนเองแต่งไว้ในโคลงบทสุดท้ายของนิราศสุพรรณว่ามี 6 ชื่อ แต่ก็ไม่ได้ระบุว่าโคลงกลบทแต่ละชื่อมีในโคลงบทใดบ้างในนิราศสุพรรณ ผู้วิจัยพบว่าทั้ง 6 ชื่อนี้ ล้วนเป็นโคลงกลบทเดี่ยวชนิดใดชนิดหนึ่ง ได้แก่ นาคบริพันธ์ กบเดิน สรล้น (ซึ่งก็คืออักษรล้นมีทั้งชนิดที่ 1 ซึ่งเล่นคำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกันตลอดบาท และชนิดที่ 2 ซึ่งเล่นคำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกันในคำ 3 คำที่วางไว้ติดกัน) อักษรสาม สกัต แคร่ และช้อนดอก

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่าสุนทรภู่แต่งกลบทอีก 4 ชื่อโดยไม่ได้รับชื่อไว้ ได้แก่ โคลงกลบทอักษรลับ ตะเข็บไตซอน บุษบงแย้มผกา และงูกระหวัดหาง

อนึ่ง ตามที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าโคลง “พพพพ” และ “สพพพ” ของสุนทรภู่มีวิธีการแต่งที่เป็นระบบระเบียบมากแบบเดียวกับลักษณะการแต่งกลบท จึงน่าจะจัดโคลงทั้ง 2 ชนิดนี้ไว้ในกลุ่มโคลงกลบทได้ด้วย ผู้วิจัยขอเรียกชื่อโคลง “พพพพ” ว่ากลบทงูกระหวัดหางชนิดที่ 2 โดยเรียกกลบทงูกระหวัดหางแบบเดิมว่างูกระหวัดหางชนิดที่ 1 และเรียกชื่อโคลง “สพพพ” ว่ากลบทงูหวัดหางเพราะเล่นทั้งเสียงสัมผัสสระและพยัญชนะ ขณะที่กลบทงูกระหวัดหางเล่นแต่เสียงสัมผัสพยัญชนะเท่านั้น งูกระหวัดหางชนิดที่ 1 เล่นเสียงพยัญชนะทั้งที่เป็นคำระหว่างวรรคและระหว่างบาท ส่วนงูกระหวัดหางชนิดที่ 2 เล่นแต่คำที่มีเสียงสัมผัสพยัญชนะระหว่างวรรคในบาทเดียวกันเท่านั้น ดังตัวอย่าง

งูกระหวัดหางชนิดที่ 1

315

● ดงมเกลื่อเหลือดกล้า ด้าเหลือ

เล่หม่อมย้อมมเกลื่อเจือ กจะเให้

ใจหม่อมย้อมเหมือนมเกลื่อ กลิ่นร่า ด้าเอย

ด้าเทือกเปลือกแก่นไสร ชินต้นผลด้า

งูกระหวัดหางชนิดที่ 2

46

● คนขี้ตืดอนเร่ง วันควาย

ถอนถีบกับกอมดกกาย โก่งโก้

เหน้อยหนักชกเชือกหยาย แหงนเบ็ง เบือนแฮ

คนหวดปวดป่วนไ้อ สลือกเดินฝนโฝน

ในโคลงกลบททุกกระทู้อาทิตย์ทางชนิดที่ 1 ข้างต้นมีข้อบังคับการแต่ง คือ เล่นเสียงพยัญชนะเดียวกันทั้งในบาทและข้ามบาท

บาทแรกเล่นเสียงพยัญชนะในคำ “ดกล้ำ-ด่าเหลือ” และเล่นเสียงพยัญชนะระหว่างบาทแรกกับบาทสองในคำว่า “เหลือ-เล่”

ในบาทสองเล่นเสียงพยัญชนะในคำ “เจือ-(ก)จะ” และเล่นเสียงพยัญชนะระหว่างบาทสองกับบาทสามในคำ “(ก)จะ-ใจ”

ในบาทสามเล่นเสียงพยัญชนะในคำ “(ม)เกลือ-กลืน” และเล่นเสียงพยัญชนะระหว่างบาทสามกับบาทสี่ในคำ “ด่า-ด่า”

ในบาทสี่เล่นเสียงพยัญชนะในคำ “ใสร์-ชิน”

ในโคลงกลบททุกกระทู้อาทิตย์ทางชนิดที่ 2 แต่งง่ายขึ้น คือ เล่นแต่เสียงพยัญชนะข้ามวรรคในบาทเดียวกันเท่านั้น ได้แก่ เร่ง-รัน (ต) กาย-โก้ง หงาย-แหงน ไอ้-(ส) อ๊ก

ด้วยเหตุนี้โคลงกลบทที่สุนทรภู่แต่งจึงมีรวมทั้งสิ้น 11 ชนิด เป็นโคลงกลบทที่มีมาแต่เดิม 9 ชนิด ได้แก่ นาคริพนธ์ กบเต็น อักษรล้วน (ทั้งชนิดที่ 1 และชนิดที่ 2) อักษรสามสกัตแดร์ อักษรสลบ ตะเข็บไต้ซอน บุษบงแย้มผกา ฎุกระหวัดหาง (ทั้งชนิดที่ 1 และชนิดที่ 2)

โคลงกลบททั้ง 9 ชนิดนี้ล้วนมีข้อบังคับพิเศษแบบโคลงสุนทรภู่อยู่ด้วย คือ มีสัมผัสใน 3 แห่งในโคลงบทเดียวกัน ดังปรากฏในตัวอักษรด้าเข้ม

ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างกลบทอักษรล้วนชนิดที่ 1 และชนิดที่ 2 ดังนี้

โคลงกลบทอักษรล้วนชนิดที่ 1 เล่นคำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกันตลอดทั้งบาท พบในโคลงบทที่ 142 286 ส่วนโคลงกลบทอักษรล้วนชนิดที่ 2 เล่นคำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกันเพียง 3 คำที่อยู่เรียงต่อกัน ดังนี้

อักษรล้วนชนิดที่ 1

286

๑ เขาเขี้ยวไขค่อมขึ้น เคียงเคียง
 รมรีนรุทขริงเรียง เรียบร้อย
 โหมหัดหึ่งหายเหียง หันหาต แอ้วแอ
 ยางใหญ่ยอดยื่นย่อย โยกโยโยนเบน

อักษรล้วนชนิดที่ 2

4

๑ จำร้างห่างน้องนีก น่าสวาน
 สองฝ้ายชายหญิงยวน ยัวเย้า
 หวังชายฝ้ายหญิงชวน ชื่นชื่น เหนเอย
 กลเช่นเล่นชักเส้า เสพเพื่อน เพื่อนเกษม

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่ามีโคลงกลบทของสุนทรภู่อยู่ 3 บทที่เหลือข้อบังคับพิเศษที่เป็นสัมผัสในแบบโคลงสุนทรภู่เพียง 2 แห่งเท่านั้น ได้แก่ โคลงกลบทอักษรล้วนชนิดที่ 1 เฉพาะในบท 142 โคลงกลบทอักษรบริพันธ์หรือที่สุนทรภู่เรียกว่านาครบริพันธ์ในบทที่ 22 และโคลงกลบทสกดแคร์ในบทที่ 296 (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต เรื่องเดิม: 508) ทั้งนี้เพราะข้อบังคับการแต่งกลบทเหล่านี้ไม่เอื้อให้มีคำสร้อยได้ จึงขาดสัมผัสในไป 1 แห่ง เช่น

142

๑ แจ้วแจ้วจ๊กกระจันจำ	จับใจ
หรั่งหรั่งเรื่อยเรไร	ร่ำร้อง
แข่งแซวส่งเสียงไส	ทราบโสท
แห่งหนึ่งนิกนุชน้อง	นึ่มเหื่อนวลนาง

จากที่กล่าวมาเห็นชัดเจนว่าแม้เป็นโคลงกลบทที่มีมาแต่เดิม แต่เมื่อสุนทรภู่นำมาแต่งก็เพิ่มสัมผัสในซึ่งเป็นข้อบังคับพิเศษแบบโคลงสุนทรภู่เข้าไปด้วย จึงสร้างลักษณะใหม่ให้แก่โคลงกลบทที่มีมาแต่เดิม เช่น โคลงกลบทอักษรล้วนของสุนทรภู่ต่างจากโคลงกลบทชื่อเดียวกันของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และโคลงกลบทบุษบงแย้มผกาของสุนทรภู่ต่างจากโคลงกลบทบุษบงแย้มผกาในลิลิตพระลอ ดังนี้

กลบทอักษรล้วนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) **กลบทอักษรล้วนของสุนทรภู่**

๑ อังหะลูกหลังล้วน พลพาย
 ขุนอินทร์นาวานาย นั่งนั้น
 หมูแมงโห้หิวคลาย คลาคลาด
 กระทุ้มเสียงโห้หลั่น กีกก้องกตุ่มกาง

4

๑ จำร้างห่างน้องนิก นำสวน
 สองฝ่ายชายหญิงยวน ยั่วเย้า
 หวังชายฝ่ายหญิงชวน ชื่นชวน เพนเอย
 กลเช่นเล่นชักเสรำ เสพเพื่อนเพื่อนเกษม

(วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน): 149-150)

กลบทบุษบงแย้มผกาในลิลิตพระลอ

◎ <u>ขอลุสมสบสร้อย</u>	สองนาง
<u>ขออย่าลู่เล่ห์ทาง</u>	เสนห์นั้น
<u>ขอคิดอย่าใจจาง</u>	คำแม่ สอนนา
<u>ขอพ่อเร็วคืนกั้</u>	ขอบแคว้นไกรกรุง

กลบทบุษบงแย้มผกาของสุนทรภู่

231

◎ <u>เสียดูเกียรติเสียดูบขำ</u>	เสียดูท่า
<u>เสียดูที่มีกรรมลมา</u>	โนศน้อม
<u>เสียดูตายฝ่ายศาสนา</u>	สัมพะ พรเอย
<u>เสียดูนำตาหูพร้อม</u>	เพราะรู้ดูเหิน

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1: 384)

1.2.2 สุนทรภู่สร้างโคลงกลบทชนิดใหม่

1 สร้างโคลงกลบทชนิดใหม่ที่เป็นกลบทเดี่ยว ในจำนวนโคลงกลบท 11 ชนิดที่สุนทรภู่แต่งใน*นิราศสุพรรณ* มีโคลงกลบทเดี่ยวที่สุนทรภู่คิดสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ 2 ชนิด ได้แก่ กลบทซ้อนดอก และงูตัวหาง

นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ยังไม่เคยมีนักวิชาการคนใดค้นพบว่ากลบทซ้อนดอกของสุนทรภู่มีลักษณะการแต่งเป็นเช่นใดและมีในโคลงบทใดบ้าง นักวิชาการหลายคน เช่น พ.ณ ประมวลมารค (2510: 178) คิดว่ากลบทซ้อนดอกคือกลบทก้านต่อดอก ซึ่งไม่ถูกต้อง

ผู้วิจัยพบว่ากลบทซ้อนดอกมีอยู่ 11 บทใน*นิราศสุพรรณ* ได้แก่ บทที่ 38 49 98 160 166 274 288 291 387 412 และ 426 และมีลักษณะการแต่งต่างจากกลบทก้านต่อดอกอย่างเด่นชัด ดังเช่นโคลงกลบทก้านต่อดอกที่คัดมาจากโคลงต้นปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ ประมาณูชิต ชิโนรส ดังนี้

ก้านต่อดอกของกรมปรมาช

◎ <u>หอรฆังทรงสร้างใหม่</u>	เหมือนเรือน
ในอุตรลานเกลอง	<u>หลั่นนั้น</u>
การประดับสรรพสรรพเหมือน	<u>มีที่</u> เพรงพ้อ
สถานสถิตนอกชั้นหัน	<u>แห่งกระแพง</u>

ซ้อนดอก

49	
◎ <u>ข้างคลองสองฝั่งเพื่อ</u>	เพื่อแซม
<u>คาแฝกแซกเชียดแซม</u>	ขับช้อน
<u>ในพุ่มกุ่มกุกแกม</u>	กอย่า รย้าแฮ
<u>นกหกวกเวียรห้วน</u>	วิ่งเต็นเฟ่นโผน

จะเห็นได้ว่ากลบทก้านต่อดอกนั้นเล่นคำที่มีเสียงสระเดียวกันตรง 2 คำท้ายของบาท แต่กลบทซ้อนดอกเล่นคำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกันในคำที่ 4 และ 5 ในแต่ละบาท

มีข้อสังเกตว่าในโคลงกลบทที่สุนทรภู่คิดสร้างสรรค์ขึ้นนี้ มีสัมผัสใน 3 แห่งและคำสัมผัสข้ามวรรคแบบโคลงสุนทรภู่ด้วย คำที่ใช้ตัวอักษรคำคือลักษณะเฉพาะในโคลงสุนทรภู่ ส่วนคำที่ขีดเส้นใต้คือข้อบังคับการแต่งโคลงกลบทก้านต่อดอกและซ้อนดอก

ส่วนกลบทงูตัวตงนั้น คือ โคลงแบบ “สพพพ” ของสุนทรภู่ พบว่ามีในนิราศสุพรรณรวม 231 บท เป็นชนิดของโคลงกลบทที่มีมากที่สุดในนิราศสุพรรณนี้ ผู้วิจัยสรุปว่าเป็นรูปแบบโคลงที่เป็นโคลงในดวงใจของสุนทรภู่ เพราะมีใช้ถี่มากในช่วงท้ายของนิราศสุพรรณ

โคลงกลบทงูตัวตงเป็นกลบทที่สุนทรภู่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดยพัฒนามาจากกลบทพองสมุทรในจินตมณีที่ยังแต่งไม่เป็นระบบ ทำให้ไม่ปรากฏลักษณะกลบทในทุกบาท คือ ขาดลักษณะการเล่นคำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกันตรงคำที่ 4 และ 5 ในบาทสาม (วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2: 466). ดังนี้

๑ คำใช้รักอาจอ้าง	คณนา
ขรางปลัดพิธพา	เพกขัว
ตกสมุทเทียงชลธา	ทุทุ่น ตีนเอ
สัตว์มากมวนในน้ำ	คลังแค้นระเหิน

2 สร้างโคลงกลบทผสม 2 ชนิดในโคลงบทเดียวกันขึ้นใหม่ เมื่อผู้วิจัยจัดโคลงของสุนทรภู่แบบ “พพพพ” และ “สพพพ” เป็นโคลงกลบท เพราะมีวิธีการแต่งที่เป็นระบบระเบียบแบบกลบท ส่งผลให้เกิดมีโคลงกลบทผสม 2 ชนิดในโคลงกลบทหลายบทของสุนทรภู่ในนิราศสุพรรณ เนื่องจากสุนทรภู่นำโคลงกลบทแบบ “พพพพ” ที่เรียกว่างูกระหวัดหางแบบที่ 2 หรือโคลงกลบทแบบ “สพพพ” ที่เรียกว่างูตัวตงไปแต่งร่วมกับโคลงกลบทชนิดใดชนิดหนึ่ง

ผู้วิจัยแบ่งโคลงกลบทผสม 2 ชนิดข้างต้นออกได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

2.1 โคลงกลบทผสม 2 ชนิดที่เกิดจากการใช้โคลง “พพพพ” แต่งร่วมกับโคลงกลบทเดี่ยวชนิดใดชนิดหนึ่ง เกิดเป็นโคลงกลบทผสม 5 ชนิด ได้แก่

2.1.1 โคลงกลบทผสมอักษรล้วนแบบที่ 2 กับงูกระหวัดทางชนิดที่ 2 ได้แก่

4

๑ จำร้างห้างน้องนิก หน้าสวน
 สองฝ่ายชายหญิงยวน ยั่วเย้า
 หวังชายฝ่ายหญิงชวน ชื่นชื่น เหนอเอย
 กลเช่นเล่นชักเส้า เสพเผื่อนเพื่อนเกษม

2.1.2 โคลงกลบทผสมอักษรสลับกับงูกระหวัดทางชนิดที่ 2

292

๑ ยนโคกยามเตร้ายิ่ง ทรวงเย็น
 คិតสุดขัดแสนเขน โคกไข
 หวนหนาวหากนิกเหน หน้าแห่ง น้องแฮ
 ดวงจิตเตจจากไต้ จิ่งตั้งจำโดย

2.1.3 โคลงกลบทผสมซ้อนดอกกับงูกระหวัดทางชนิดที่ 2 ได้แก่ โคลงบทที่ 38 และบทที่ 160 ดังตัวอย่าง

160

๑ โปพญาท่าตลิ่งล้วน พ้อเกวียน
 โฟไฟไม้เตงตเคียน ตขบบ้าง
 ชีกซากกระบกกระเบียน กระเบากระแบก กระบกแฮ
 เสลาสลอดสลับสล้าง เหล่าไม้ไถลักระสิน

2.1.4 โคลงกลบทผสมตะเข็บใต้ขอนกับงูกระหวัดทางชนิดที่ 2 ได้แก่

293

๑ เสลาสลอดสลับสล้าง สลัดไต่
 สือกสะสอมสไ สอาดสอ่าน
 มแผ่มฟาบมเฟื่องมไฟ มแพ่มฝ่อ ฟอเอย
 ตขบตขบตเคียนตร้าน ตคร้อตไคร้ตคราตรอง

2.1.5 โคลงกลบทผสมสกัตแคร่กับบึงกระหวัดทางชนิดที่ 2 ได้แก่ โคลงบท
ที่ 296 ดังนี้

296

๑ หนาวลมห่มผ้าห่อน หายหนาว
ฟ้าพรำน้ำค้างพราว พรางฟ้า
เด่นเดือนเลื่อนกลาศดาว ดวงเด่น
ใจเปล้าเศร้าชบหน้า นิกน่องหมองใจ

มีข้อสังเกตว่าการใช้โคลงแบบ “พพพพ” แต่งร่วมกับโคลงกลบทชนิดใดชนิดหนึ่ง
นี้ส่งผลให้โคลงกลบทเดี่ยวบางชนิดกลายเป็นโคลงกลบทผสม เช่น โคลงกลบทอักษร
สลับ ตะเข็บไตซอน และสกัตแคร่

2.2 โคลงกลบทผสม 2 ชนิดที่เกิดจากการใช้โคลง “สพพพ” แต่งร่วมกับโคลง
กลบทเดี่ยวชนิดใดชนิดหนึ่ง เกิดเป็นโคลงกลบทผสม 2 ชนิด ได้แก่

2.2.1 โคลงกลบทผสมอักษรสามกับบึงตวัดทาง ได้แก่

367

๑ รวังไพรร้ายร้องกร้อ กร้อกรอ
แอ้อแอ้อแอ้ออูลอ เลียบร้อง
พญาลอหล่อลือลอลอ เคล้าคู่ อยู่แฮ
กรอดกรอดกรือดกรือดร้อง กรอกเดินเล่นกระแต

2.2.2 โคลงกลบทผสมซ้อนดอกกับบึงตวัดทาง ได้แก่ โคลงบทที่ 49 98
274 288 291 412 และ 426 เช่น 98

๑ เหลียวซ้ายฝ่ายฝั่งเพ็ญ เพ็ญไสว
พงไผ่ไม้รำไร รอบคั่ง
แลขวาวป่าแฝกไฟ พอนเรียน เกรียนแฮ
ลิปลิ้วทิวทองถั่ง ถิ่นกว้างวางเวง

ผู้วิจัยพบว่าสุนทรภู่แต่งโคลงกลบทเดี่ยวและโคลงกลบทผสมรวมกันถึง 354 บทในจำนวนโคลงทั้งสิ้น 462 บท ซึ่งแสดงให้เห็นฝีมือการแต่งโคลงของสุนทรภู่อ่างชัดเจน เพราะลำพังแต่งโคลงสี่สุภาพธรรมดาที่แต่งยากอยู่แล้ว แต่สุนทรภู่อกลับสามารถแต่งโคลงที่มีลักษณะพิเศษแบบโคลงสุนทรภู่ได้มากถึง 462 บท ในจำนวนนี้เป็นโคลงกลบทที่มีวิธีการแต่งตามข้อบังคับพิเศษหรือข้อบังคับเฉพาะอีก 354 บท คิดเป็นร้อยละ 76.62 นิราศสุพรรณจึงเป็นโคลงนิราศที่สะท้อนให้เห็นความสามารถพิเศษของสุนทรภู่ในการแต่งโคลง ทั้งยังเป็นนิราศที่มีความยาวมากที่สุดและมีโคลงกลบทมากที่สุดใบรรดาโคลงนิราศที่กวีโบราณเคยแต่งกันมาก่อนนิราศสุพรรณของสุนทรภู่

นอกจากนี้ ความฉลาดในการเลือกโคลงกลบทแต่ละชนิดเพื่อนำเสนอเนื้อหาต่างๆ อย่างเหมาะสม ทำให้สุนทรภู่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการแต่งโคลงกลบทต่างๆ เช่น

สุนทรภู่เลือกใช้โคลงกลบทอักษรสามที่ใช้คำต่างระดับเสียง 3 คำในแต่ละบาท นำเสนอเนื้อหาของโคลงที่พรรณนาเสียงสูงๆ ต่ำๆ ของเครื่องดนตรีถึง 6 ชนิดรวมไว้ในโคลงบทเดียวกันได้อย่างน่าประหลาดใจยิ่ง ได้แก่ เสียงซอตั้งอ้ออ้ออ้อ เสียงกระจับปี่ซึ่งดังกังวาน เสียงขลุ่ยซึ่งดังกังเป็นเสียงตรู๋ตรู๋ตรู๋ เสียงระนาดซึ่งดังกังเป็นเสียงหน่งหน่ง เสียงฆ้องซึ่งดังกังเป็นเสียงหน่องหน่องหน่อง และเสียงตะโพนซึ่งดังกังเป็นเสียง ฟรึ้งฟรึ้ง ฟรึ้งอย่างมีชีวิตชีวา และยังนำไปใช้พรรณนาเสียงแมลงและเสียงนกหลายชนิด รวมทั้งบรรยายพฤติกรรมของนกบางชนิด ได้แก่ เสียงนกกระจ่างไพเราะที่ร้องเป็นเสียงกร้อ กร้อกรอ เสียงนกอุลู่ที่ร้องเป็นเสียงแอ้อแอ้อ และเสียงนกกระทาที่ร้องเป็นเสียงกรอดกร้อดกร้อด รวมทั้งท่าทางของนกพญาเสือที่ท่าท่าล่อล่อกับคู่อย่างมีความสุข

สุนทรภู่ใช้กลบทบุษบงแยมผูกบรรยายความรู้สึกของตนเองที่เสื่อมศรัทธาเจ้าอาวาสวัดขี้ทั้งอย่างหมดสิ้น และเสียดายข้าวของที่หลงนำไปถวายในดอนเฝ้า เพราะตกเย็นเห็นพระดังก้าวต้วมเตอะตะกร้อ เล่นชนไก่ และแข่งเรือ สุนทรภู่ใช้คำว่า “เสีย” ขึ้นต้นทุกบาทในโคลง เป็นการเน้นย้ำความหมายของการเสื่อมศรัทธาอย่างฉับพลัน และสะท้อนให้เห็นความรู้สึกสะเทือนอารมณ์อย่างรุนแรงของสุนทรภู่ในขณะนั้น

นอกจากนี้ ใช้กลบทอักษรล้วนพรรณนาเสียงแมลงและเสียงนกร้องได้อย่างน่าฟัง เช่น เสียงจ๊กจั่น เรไร และเสียงนกแซงแซว ซึ่งทำให้กวีนึกถึงเสียงของนางผู้เป็นที่รัก สุนทรภู่แต่งกลบทชนิดนี้โดยใช้พยัญชนะเสียงใดเสียงหนึ่งในแต่ละบาท ดังนี้

◎ แจ้วแจ้วจ๊กกระจั่นจ้ำ	จับใจ
หรั่งหรั่งเรื่อยเรไร	ร่ำร้อง
แซงแซวส่งเสียงใส	ทราบโศท
แหงนนิ่งนึกนุชน้อง	นึมนื่อนวลนาง

นอกเหนือจากนี้ กรณีที่ใช้กลบทซึ่งมีกลวิธีการแต่งที่ซับซ้อนน้อยลง สุนทรภู่ก็จะใช้ในการดำเนินเรื่อง ดังพบได้จากกลบทงูตัวหาง และกลบทงูกระหวัดหางแบบที่ ๒ ซึ่งใช้มากถึง ๒๓๑ และ ๑๐๐ บทตามลำดับ แสดงให้เห็นความเชี่ยวชาญในการแต่งโคลงกลบทได้ดียิ่ง ดังตัวอย่าง

โคลงกลบทงูตัวหาง

316

◎ เดินดวงหว่างเวียง เชิงสูง
 รื่นรมชมฉมฉนฝูง ผ่านเนื้อ
 เนินไม้ใหญ่อย่างยุง พะยอมย่อม หอมเอย
 ชุ่มชื่นกลิ่นกล้าเกลื้อ กลิ่นเกลี้ยงเพียงสุคน

ความฉลาดในการเลือกใช้ชนิดของกลบทได้เหมาะสมแก่เนื้อความที่แต่งและภูมิรู้

เรื่องภาษาของสุนทรภู่ทำให้สุนทรภู่เล่าเรื่องต่างๆ ในนิราศสุพรรณได้อย่างมีรสชาติ ได้ทั้งใจความและความไพเราะ ทั้งๆ ที่กลบทของสุนทรภู่แต่ละชนิดมีข้อบังคับการแต่งที่ยุ่ยากไม่น้อย นับเป็นการแต่งโคลงแบบอวดฝีมืออย่างน่าภาคภูมิใจ

2. นวัตกรรมด้านเนื้อหาในโคลงนิราศ สุนทรภู่สร้างสรรค์เนื้อหาแบบใหม่ในโคลงนิราศ ได้แก่

2.1 โคลงนิราศที่เน้นบันทึกเส้นทาง การเดินทาง โคลงนิราศในอดีตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่แล้วมักเน้นคร่ำครวญคิดถึงหญิงคนรักที่พลัดพราก

จากกัน แม้กล่าววกวีเดินทางจากหนงไปจริง ก็มักไม่เน้นเส้นทางการเดินทาง แต่เน้นนำชื่อสถานที่ซึ่งเหมาะแก่การใช้เป็นช่องทางในการครวญคิดถึงนาง หรือแสดงความรักของกวีที่มีต่อนางเป็นสำคัญ เส้นทางการเดินทางดังกล่าวจึงมักไม่ชัดเจน ต่างจากนิราศของสุนทรภู่ซึ่งมักระบุจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางของการเดินทางไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งนำจุดหมายปลายทางมาตั้งชื่อเป็นชื่อเรื่องด้วย เช่น *นิราศเมืองแกลง* *นิราศพระบาท* *นิราศวัดเจ้าฟ้า* ในกรณีของ*นิราศสุพรรณ*ก็เช่นเดียวกัน สุนทรภู่ระบุเส้นทางไว้ชัดเจนไม่ว่าจะเป็นเส้นทางตามแม่น้ำลำคลองดังที่ได้กล่าวไปในตอนต้นของบทความเรื่องนี้แล้วหรือเส้นทางตามจังหวัดต่างๆ รวมทั้งสถานที่ในแต่ละจังหวัด

หากพิจารณาเส้นทางที่เป็นจังหวัดต่างๆ พบว่าสุนทรภู่บรรยายเส้นทางจากกรุงเทพฯ ไปยังธนบุรี นนทบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี แล้วเดินทางกลับกรุงเทพฯ

เมื่อพิจารณาเส้นทางที่เป็นสถานที่ในแต่ละจังหวัด พบว่าสุนทรภู่บรรยายไปตามลำดับอย่างมีระเบียบ เช่น ในกรุงเทพฯ มีวัดเทพศิราคาราม คลองมหานาค วัดสระเกศ วัดเชิงเลนหรือวัดบพิตรพิมุขในคลองโอรัง วัดเลียบหรือวัดราชบูรณะ วัดแจ้งหรือวัดอรุณราชวราราม ฉนวนน้ำ ท่าช้างวังหลวง และพระราชวังหลัง เมื่อเข้าไปเขตธนบุรีกล่าวถึงคลองบางกอกน้อย บ้านบุ วัดชีปะขาวหรือวัดศรีสุดารามในปัจจุบัน คลองบางบัว คลองบางระมาด สวนหลวงหรือบางกอกใหญ่ วัดพิกุลหรือวัดพิกุลทอง เมื่อเข้าเขตนครปฐมกล่าวถึงคลองโยงจนผ่านบ้านบางหวายเข้าไปในเขตสุพรรณบุรีตรงบางสามศาล

ด้วยเหตุที่บรรยายเส้นทางการเดินทางอย่างละเอียดนี้เอง ทำให้มีผู้เดินทางตามรอยเส้นทางของสุนทรภู่ไปยังสุพรรณบุรีได้สำเร็จหลายคน เช่น ฉันทน์ ขำวิไล บุญครอง คันธฐากร อิศรา อริยยาณนท์ (บุญครอง คันธฐากร. 2537: 170-171) และจันทร์จุ้ย ศรีสุลสิทธิ์ (2544: 56-58)

2.2 *โคลงนิราศที่เน้นบันทึกสิ่งต่างๆ หรือเรื่องต่างๆ ที่พบเห็นระหว่างการเดินทางมากกว่าคร่ำครวญ* โคลงนิราศในอดีต กวีมักเน้นคร่ำครวญถึงหญิงคนรักที่พลัดพรากจากกัน โดยมากเพราะกวีมีกิจจำเป็นที่ต้องเดินทางจากหนง แต่ใน*นิราศสุพรรณ* แม้สุนทรภู่เดินทางจากวัดที่จำพรรษาอยู่และคร่ำครวญถึงคนรักและคนที่เคยมีความสัมพันธ์กันมาในอดีตอยู่บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นของการเดินทางเมื่อเดินทางผ่านสถานที่ต่างๆ ที่คุ้นเคย แต่ส่วนใหญ่แล้วเล่าเรื่องการเดินทางซึ่งเริ่มต้นจากวัด

เทพธิดารามไปยังสุพรรณบุรีมากกว่า และเล่าเส้นทางอย่างละเอียด นอกจากนี้ ยังเน้นเล่าเรื่องการผจญภัยต่างๆ ในเส้นทางที่ไปด้วย เช่น เมื่อพบกับงูหรือจระเข้ในน้ำ บางครั้งถึงกับต้องรีบแจวเรือหนี หรือพบกับเสือและช้างป่าที่ตักทำร้าย รวมทั้งพบกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในการเล่าเรื่อง สุนทรภู่มักบรรยายภูมิประเทศพรรณไม้และพรรณสัตว์ที่มีอยู่ในที่นั้นๆ รวมทั้งกล่าวถึงตำนานสถานที่ วิถีชีวิตและอาชีพของผู้คนที่อาศัยอยู่ในที่นั้นๆ ซึ่งในที่หลายแห่งมีคนต่างชาติพันธุ์อยู่ร่วมกัน เช่น คนไทย จีน และมอญ ทำให้คนอ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ ในสมัยของสุนทรภู่

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่านอกจากสุนทรภู่เล่าเรื่องตามข้อเท็จจริงแล้ว ยังได้ผสมจินตนาการเข้าไปด้วย เช่น กล่าวถึงทักทอในตอนที่คณะสุนทรภู่เดินเท้าเข้าป่า และเด็กหนุ่มในคณะไล่จับสัตว์ตัวกระจ่า ตุ่น และตัวทักทอด้วย ทักทอเป็นสัตว์ที่คนโบราณจินตนาการว่ามีอยู่ในป่าหิมพานต์ และมีชื่อเรียกทักทอคู่กับเรือนรสิงห์ในกระบวนเรือแสนยการตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ทักทอนี้มีรูปลักษณะคล้ายคชสีห์ คือมีวงและงาแบบช้างซึ่งคล้ายวงและงาของคชสีห์ แต่วงมีขนาดเล็กกว่าและงาสั้นกว่างาของคชสีห์ และมีหัวและลำตัวเป็นราชสีห์ ทั้งยังมีเคราที่คางด้วย (www.silpathai.net.tag: และ www.sartsaksit.net.ganes/himmapan/hunmap: 2 มกราคม 2555) แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่สามารถเล่าเรื่องผสมกับจินตนาการได้อย่างกลมกลืน ผู้ที่ไม่รู้จักทักทอก็อ่านได้อย่างเพลิดเพลินโดยเข้าใจว่าเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งส่วนผู้ที่รู้จักก็ชื่นในความช่างเล่นของสุนทรภู่ นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังกล่าวชื่อพรรณไม้และพรรณสัตว์ต่างๆ ว่ามีอยู่รวมกันในที่เดียวอย่างหลากหลายชนิดอันเป็นขนบการแต่งวรรณคดีที่นิยมกันมาแต่โบราณเพื่อให้ได้เสียงคำที่ไพเราะเมื่อกวีต้องการแสดงฝีมือการแต่งและภูมิรู้ของกวีด้วยการเล่นชื่อพรรณไม้และสัตว์ที่เป็นเสียงพยางค์เดียวกันหรือคล้ายกัน เช่น

๑ นกตขาบคาบตขบเต้น เผ่นโจร

บ้ารบุ่นขุนแผนโผน ผ่านหน้า

เหล่านกหกหัวโหน ห้อยไต่ ไม้แธ

ไก่อ่เถื่อนเกลือ่นไก่อ่ฟ้า พุบไม้ไซ้ชน

ในโคลงข้างต้น สุนทรภู่กำหนดให้นกตะขาบทำกริยาคาบลูกตะขาบ กระโดดโลดเต้น และแผ่นโผบินออกไป คำว่า “ตะขาบ” และ “ตขบ” ใช้เสียงพยัญชนะเดียวกัน แสดงความฉลาดของสุนทรภู่ในการเลือกชื่อนกตะขาบและชื่อผลตะขาบมาเข้าคู่กันได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังให้นกตะขาบแสดงกริยา “คาบ” ลูกตะขาบอีกด้วย ทำให้มีการเล่นเสียง /ค/ เพิ่มอีกชุดหนึ่ง ส่วนชื่อนก “บ้ำระบุ่น” และนก “ขุนแผน” ในที่นี้ทำให้เกิดเสียงสัมผัสสระที่ไพเราะ ทั้งนก “ขุนแผน” ยังแสดงกริยา “โผน” คือ โผบินไปอย่างรวดเร็ว อันเป็นการเล่นเสียง /ผ/ ในชื่อนกกับกริยาของนกดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้เป็นการสร้างภาพในจินตนาการให้แก่คนอ่านและขณะเดียวกันก็ใช้คำที่ให้ความไพเราะเสนาะโสต

เหตุนี้ นิราศสุพรรณของสุนทรภู่จึงเป็นวรรณคดี ไม่ใช่งานประเภทสารคดี เพราะมีหลายตอนที่เน้นจินตนาการมากกว่าความจริงเพื่อความงามทางวรรณศิลป์

2.2 โคลงนิราศที่กวีแทรกความคิดเห็นหรือคำวิพากษ์วิจารณ์ต่อสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นระหว่างเดินทาง สุนทรภู่เป็นกวีที่ชอบแสดงความเห็นแทรกไว้ในผลงานที่แต่ง ในนิราศสุพรรณก็มีความคิดเห็นและการวิพากษ์วิจารณ์ต่อสิ่งต่างๆ ไม่น้อย

ในตอนที่แสดงความคิดเห็น เช่น กล่าวถึงประเพณีวัฒนธรรมอันรุ่งเรืองในพระราชวังเมื่อเดินทางผ่านพระราชวังหลัง และได้ยินเสียงสังข์และเสียงแตรแม่ในยามค่ำคืน เมื่อเดินทางเข้าไปในคลองคดก็กล่าวแสดงความเห็นว่าใจคนคดกว่าความคดเคี้ยวของแม่น้ำลำคลอง เมื่อเห็นแสงหิ่งห้อยก็ชมว่างามราวกับแสงเพชร สุนทรภู่เปรียบเทียบความขมของคำพูดคนว่าขมกว่าความขมของใบขี้เหล็ก นอกจากนี้ สุนทรภู่แสดงความเห็นว่าสุพรรณบุรีในสมัยนั้นเป็นที่รกร้าง บกบกกมีแต่เสือและในน้ำมีงูชুমและจระเข้ แต่ก็ชมสาวสุพรรณว่าล้วนแต่สวยงาม มีผิวเกลี้ยงเกลาและมีเสียงเจื้อยแจ้วไพเราะ

ส่วนที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์สิ่งต่างๆ ที่พบเห็น เช่น เมื่อเดินทางถึงคลองโยง เห็นเจ้าของควายบังคับควายที่เหน็ดเหนื่อยมากให้ลากจูงเรือที่ติดตื้น เพื่อรับเงินค่าจากจูงเรือจากเจ้าของเรือนั้นโดยไม่คำนึงว่าควายเหน็ดเหนื่อยมากเพียงใด สุนทรภู่กล่าวสงสารควายและกล่าวว่าเพราะคนอยากได้ทรัพย์ จึงพลอยให้สัตว์ได้รับความเดือดร้อนไปด้วย เมื่อสุนทรภู่เห็นภาพกาและเหยี่ยวบินโฉบปลากินเป็นอาหารก็แสดงความเห็นว่ากาและเหยี่ยวเปรียบเหมือนขุนนางที่ชอบข่มเหงราษฎรโดยจับไปปรับไหม หรือด่าตีเช่นฆ่าทาส

นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบนภางว่าเหมือนตุลาการที่กินสินบนในการตัดสินคดี เมื่อผ่านบ้านลานตากฟ้า สุนทรภู่วิจารณ์ชื่อหมู่บ้านว่าไม่สมจริง เพราะเห็นแต่ภาพชาวบ้านตากปลา ไม่เห็นใครตากฟ้าตามชื่อหมู่บ้าน นอกจากนี้ สุนทรภู่ได้วิจารณ์คนรักของตนว่าใช้อุบายดักจับตนให้หลงรักนางและรับใช้นาง เจกเช่นหมอช่างที่ใช้อุบายจับช่างไว้ใช้แรงงาน เมื่อเดินทางถึงบ้านชีปะขาว สุนทรภู่วิจารณ์ว่าคนในหมู่บ้านนี้ไม่ได้มีใจขาวเหมือนชื่อบ้านเพราะชาวบ้านต่างทำฉมวกจับปลาไว้ขาย เมื่อเดินทางถึงบ้านกระดี่ทองซึ่งเป็นหมู่บ้านของลาว สุนทรภู่วิจารณ์สาวลาวว่าแข่งทุพู่เจาะ ทำให้ไม่สวยเมื่อเดินทางถึงบ้านด่านขนอน สุนทรภู่วิจารณ์สาวลาวที่มาหาหนุ่มๆ ในคณะสุนทรภู่ในยามวิกาลว่าทำตัวไม่เหมาะสม ทำให้นึกถึงคำโบราณที่กล่าวว่าคุณสาวมักทำให้พ่อแม่เสื่อมเสียชื่อเสียง วิจารณ์พระ 2 รูปที่ออกมาต่อไถ่จนมรณภาพว่ารับกรรมทันควัน ทั้งยังตำหนิพระภิกษุที่ออกมาแสวงหาแร่ปรอทจนถึงแก่มรณภาพในป่าว่าเพราะไม่เชื่อฟังคำครูสอน จึงต้องถึงแก่มรณภาพ

นวัตกรรมด้านเนื้อหาในโคลง*นิราศสุพรรณ*ทำให้นิราศเรื่องนี้มีหลากหลายรส อ่านได้อย่างเพลินและสนุกสนานราวกับได้ร่วมเดินทางผจญภัยไปกับสุนทรภู่ด้วย

บทส่งท้าย

สุนทรภู่แต่งโคลงสี่สุภาพมากถึง 462 บทใน*นิราศสุพรรณ* เป็นโคลงที่สุนทรภู่คิดสร้างสรรค์ขึ้นอย่างเป็นระบบระเบียบและมีรูปแบบเฉพาะของสุนทรภู่เอง ส่วนใหญ่มี 32 คำในแต่ละบทโดยมีคำสร้อยท้ายบาทสาม และเพิ่มสัมผัสในที่เป็นข้อบังคับพิเศษ 3 แห่งเข้าไปในโคลงบทเดียวกันซึ่งโดยมากเป็นสัมผัสสระมากกว่าพยางค์ชนะ ทั้งยังคิดชุดสัมผัสข้ามวรรคซึ่งเป็นลักษณะเสริมให้โคลงสี่สุภาพที่แต่งไพเราะยิ่งขึ้น ถ่วงดุลไม่ให้สัมผัสสระโดดเด่นมากเกินไป ขณะเดียวกันก็ทำให้โคลงแพรวพราวทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยางค์ชนะ การแต่งโคลงทั้ง 462 บทให้มีลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเจ้าระเบียบและความมีวินัย รวมทั้งความสามารถของสุนทรภู่ในการแต่งโคลงสี่สุภาพได้อย่างเด่นชัด ทั้งยังเป็น การสร้างนวัตกรรม คือ โคลงสี่สุภาพรูปแบบใหม่แก่วงการภาษาและวรรณคดีไทย

แม้สุนทรภู่แต่งโคลงเพียงเรื่องเดียว แต่ก็ทดลองแต่งโคลงรูปแบบต่างๆ จนมีมากถึง 30 แบบ ที่สุนทรภู่ชอบและถนัดแต่งมี 2 แบบ ได้แก่ โคลง “สพพพ” และ “พพพพ” ซึ่งมีจำนวน 231 และ 100 บทตามลำดับ

สุนทรภู่แต่งโคลงกลบทหลากหลายชนิดโดยสร้างสรรค์โคลงกลบทดังกล่าวให้มีรูปลักษณะแบบโคลงของสุนทรภู่ด้วย กล่าวคือ มีทั้งข้อบังคับพิเศษที่เป็นสัมผัสใน 3 แห่ง และสัมผัสข้ามวรรคซึ่งเป็นลักษณะเสริม รวมทั้งคิดรูปแบบโคลงกลบทขึ้นใหม่อีกหลายชนิด ซึ่งมีทั้งโคลงกลบทเดี่ยวและโคลงกลบทผสม 2 ชนิดในโคลงบทเดียวกัน ทำให้โคลงของสุนทรภู่ใน *นิราศสุพรรณ* เพียงเรื่องเดียวนี้อ่านแล้วมีลีลาการแต่งที่หลากหลาย จึงอ่านได้อย่างสนุกโดยไม่เบื่อ สอดคล้องกับความเห็นของ พ. ณ ประมวลวุฒิมารค (2510: 244) ที่กล่าวว่า “การแต่งโคลงชนิดเดียวกันหลายๆ บท จะเป็นโคลงสุภาพหรือโคลงตันก็ตามย่อมเป็นที่เบื่อบ้างสำหรับทั้งผู้อ่านและผู้แต่ง...”

ผลการวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมในโคลงของสุนทรภู่” นี้ทำให้เห็นความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ของสุนทรภู่ในการแต่งโคลงอย่างน่ายกย่อง ทำให้ประจักษ์ชัดจนถึงลักษณะเฉพาะและลักษณะเด่นของโคลงสุนทรภู่ ไม่ว่าจะเป็นโคลงกลบทหรือโคลงที่ไม่ใช่กลบท และเข้าใจเนื้อหาของ *นิราศสุพรรณ* ที่เล่าเรื่องการผจญภัยได้ลึกซึ้งขึ้น

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่สุนทรภู่แต่งโคลงไว้ใน *นิราศสุพรรณ* เพียงเรื่องเดียว ไม่ได้หมายความว่าสุนทรภู่ยอมรับว่าแต่งโคลงได้ไม่ดี จึงไม่ใช่โคลงแต่งเรื่องอื่นอีกตรงกันข้าม สุนทรภู่ได้แสดงฝีมือแต่งโคลงไว้อย่างเต็มที่แล้ว และคิดว่า *นิราศสุพรรณ* เพียงเรื่องเดียวก็ประกาศความสามารถของสุนทรภู่ในการแต่งโคลงได้อย่างชัดเจนแล้ว ดังนั้นได้จากคำประกาศของสุนทรภู่ในโคลงบทสุดท้ายของเรื่องที่ว่า

๐ โคลงไว้ใช้ชื่ออ้าง ต่างนาม

นาคับบริพันตาม

กบเต็น

สรล้นส่วนอักษรสาม

สกัตแคะ แม่เนา

ซ่อนดอกบอกรบอวัน

ว่าไว้ให้ฟัง

ดังนั้น ที่มีผู้กล่าวว่า การแต่งโคลงของสุนทรภู่เป็นการทำลายเกียรติคุณด้านการแต่งคำประพันธ์ของสุนทรภู่เองจึงไม่เป็นความจริง เพราะยิ่งศึกษาก็ยิ่งเห็นฝีมือการแต่งโคลงของสุนทรภู่ชัดเจนมากขึ้น การแต่งโคลงจึงเพิ่มเกียรติคุณมากกว่าเป็นการทำลาย

แม้ว่าสุนทรภู่ได้สร้างนวัตกรรมในการแต่งโคลงประมาณ 170 ปีมาแล้วนับตั้งแต่ปี 2384 เป็นต้นมา แต่ดูเหมือนคนทั่วไปยังไม่ทราบเรื่องนี้ ความยาวของนิราศสุพรรณน่าจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้นิราศเรื่องนี้ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ผู้อ่านเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยก่อนซึ่งยังไม่มีกรพิมพ์ ต้องใช้วิธีซื้อจากผู้แต่งด้วยการคัดลอกจากต้นฉบับ ใครเลยจะอุตสาหะคัดลอกนิราศสุพรรณซึ่งมีจำนวนโคลงมากถึง 462 บทได้

หนึ่ง แม้ว่าปัจจุบันมีการพิมพ์นิราศเรื่องนี้ออกเผยแพร่แล้ว แต่ความยาวของนิราศผนวกกับภาษาโบราณที่เข้าใจยาก และการเขียนสะกดคำตามเสียงพูด ทำให้คนรุ่นใหม่อ่านไม่ค่อยเข้าใจและพาลเบื่อหน่ายก่อนที่จะอ่านจบ รวมทั้งยังไม่มีหนังสือหรือคู่มือที่เป็นผลการศึกษาโคลงของสุนทรภู่หรือนิราศสุพรรณอย่างละเอียดและลึกซึ้งที่จะช่วยหรือเอื้อให้ผู้อ่านอ่านนิราศเรื่องนี้ได้สะดวกและง่ายขึ้น

ผู้วิจัยหวังว่าบทความเรื่องนี้จะมีส่วนทำให้ผู้อ่านสนใจอ่านนิราศสุพรรณมากขึ้น หรือทำให้ค้นหานิราศเรื่องนี้มาอ่านกันใหม่อีกครั้ง เพื่อพิสูจน์ว่านิราศเรื่องนี้ดีจริงเหมือนดังที่สุนทรภู่กล่าวอวดไว้หรือไม่ มีนวัตกรรมต่างๆ ในโคลงของสุนทรภู่จริงอย่างที่ผู้วิจัยกล่าวไว้หรือไม่

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้ที่ได้อ่านนิราศสุพรรณเท่านั้นจึงจะเข้าใจสุนทรภู่และคำประพันธ์ของสุนทรภู่อย่างแท้จริง ประจักษ์ชัดเรื่องความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ของสุนทรภู่ รวมทั้งนวัตกรรมต่างๆ ที่สุนทรภู่สร้างสรรค์ไว้ในโคลงได้อย่างถ่องแท้

เอกสารอ้างอิง

โคลงนิราศสุพรรณ สมุท 2. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย
เส้นดินสอ. มปป. เลขที่ 4. 50 หน้า [เลขที่ 399 มัดที่ 43 ตู 114 ชั้น ¼
หมวดวรรณคดี หมู่โคลง]

โคลงนิราศสุพรรณ สมุท 3. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย
เส้นดินสอ. มปป. เลขที่ 2. 24 หน้า [เลขที่ 398 มัดที่ 43 ตู 114 ชั้น ¼]

โคลงนิราศสุพรรณ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้น
ดินสอ. มปป. เลขที่ 3. 50 หน้า [เลขที่ 400 มัดที่ 43 ตู 114 ชั้น ¼]

โคลงนิราศนรินทร์. (2499). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายสุทธิชัย วิง
ประวัติ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 30 พฤษภาคม.

จันทร์รุจี ศรีสุรสิทธิ์. (2544,มิถุนายน). “ข้อมูลใหม่ในนิราศสุพรรณของสุนทรภู่
จุดสำคัญ ‘สองพี่น้อง’” ศิลปวัฒนธรรม 22(8): 56-58.

เจือ สตะเวทิน. (2489,กันยายน). “ศิลปะกระบวนโคลงของสุนทรภู่” วงวรรณคดี
8:43-44.

----- (2522). สุนทรภู่ กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2555). นิราศสุพรรณ: ความสามารถและความคิด
สร้างสรรค์ของสุนทรภู่ในการแต่งโคลงสี่สุภาพ กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.

ดวงมน จิตรจำนงค์. (มปป.). “นิราศสุพรรณคำโคลง: ความสำเร็จหรือความล้มเหลว”
วารสารรามคำแหง ปีที่ 11 ฉบับพิเศษ “200 ปีกวีเอกสุนทรภู่”

ตำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2543). ชีวิตและงานของ
สุนทรภู่ ฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่. (พิมพ์ครั้งที่ 9 ฉบับปรับปรุง
ใหม่). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

บุญครอง คันธฐากูร. (2537,สิงหาคม). “ไรร้องรอย ‘สุนทรภู่’ ที่วัด ‘สองพี่น้อง’”
ศิลปวัฒนธรรม 15,(10): 170-171.

ประทีป วาทิกทินกร. (2518). สุนทรภู่ กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- เปลื้อง ณ นคร. (2545). **สุนทรภู่ครูกวี** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.
- พ. ณ ประมวลมารค (รวบรวมและเรียบเรียง). (2510). **แต่งโคลงตำรับประมวล-
มารค**. พระนคร: แพร่พิทยา.
----- (รวบรวมและเรียบเรียง). (2519). **ประวัติคำกลอนสุนทรภู่**
เล่ม 1 และเล่ม 2. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** (2546). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
- รัตนา ศาลิก. (2545). “วิเคราะห์โคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่” วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยศึกษา) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1.** (2529). กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่.
- วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2.** (2530). กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่.
- วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3.** (2531). กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่.
- ศิลปากร, กรม. (2510). **โคลงนิราศสุพรรณของสุนทรภู่ฉบับสมบูรณ์** พร้อมด้วย
เชิงอรรถและแผนที่สังเขปแสดงระยะทาง. พระนคร: ศิวพร.
- ศึกษาริการ, กระทรวง. (2503). **หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่องทะเลงฟ่าย** (พิมพ์ครั้งที่
15). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- สุภาพร มากแจ้ง. (2535). **กวีนิพนธ์ไทย 1** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. (2539). **หลักภาษาไทย** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- “ทักษทอ” (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2555. จาก www.silpathai.net.tag และ
www.sartsaksit.net.ganes/himmapan/hunmap.

